

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Δρ Δομίνικος Αρβανίτης
Εντεταλμένος Διδάσκων

3/11/2025

ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΚΑΙΟΥ COMMON LAW (ΚΟΙΝΟΔΙΚΑΙΟΥ)

- Κράτη των οποίων το δίκαιο ανήκει στην έν λόγω οικογένεια δικαίου:

Ηνωμένο Βασίλειο (πλην Σκωτίας), Ιρλανδία, ΗΠΑ (πλην Λουιζιάνας [πρώην ισπανική/γαλλική αποικία]), Καναδάς (πλην Québec), Νέα Ζηλανδία.

A) ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

- Αντίθετα με την ηπειρωτική Ευρώπη, όπου έχουμε σειρά από ριζοσπαστικές μεταβολές, με μεγάλες επαναστάσεις, το δίκαιο παρουσιάζει μια ιστορική συνέχεια, ήδη από τον 11^ο αιώνα, όταν η Αγγλία καταλήφθηκε από τους Νορμανδούς (1066: William the Conqueror).
- Το χαρακτηριστικό του αγγλικού δικαίου, που επηρέασε και όλα τα συστήματα που ξεκινούν από αυτό, είναι η σημασία που έχει για τη διαμόρφωση του δικαίου η κοινωνία αντί του κράτους. Η Μεγάλη Βρετανία μπορεί να θεωρηθεί ως κατ'εξοχήν «μη -κρατική» κοινωνία (stateless).
- Το αγγλικό σύστημα βασίζεται σε μία αντίληψη για την οποία στη βάση του δικαίου και του Συντάγματος βρίσκεται η έννοια της κοινότητας, ή οποία ορίζει πώς κυβερνάται μέσα από το έθιμο. Η Αγγλία δεν γνώρισε το ρωμαϊκό δίκαιο ούτε την έννοια του κράτους (Imperium Romanum) του ρωμαϊκού δικαίου ως αφηρημένου φορέα της εξουσίας, αντίθετα η παραγωγή του δικαίου ήταν πρωτίστως εθιμική.

- Στην Αγγλία η έννοια του βασιλείου ως ενοποιητικής βάσης μιας κοινότητας αναπτύχθηκε ήδη κατά τον Μεσαίωνα, πολύ πριν τη γένεση του εθνικού κράτους στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η συγκρότηση του εθνικού κράτους συντελείται στην Αγγλία σταδιακά μέσα από την κοινωνία και τη νομολογία του common law, και όχι με τη συγκρότηση ενός πανίσχυρου συγκεντρωτικού κράτους.
- Το Δίκαιο είναι κατά βάση νομολογιακό, και όχι νομοθετημένο ή κωδικοποιημένο. Οι αποφάσεις των δικαστηρίων έχουν δεσμευτική ισχύ: υπάρχει η έννοια του «δικαστικού (νομολογιακού) προηγούμενου». Όθεν:
 - Η νομολογιακή παραγωγή του δικαίου δίνει μεγαλύτερη έμφαση στον εμπειρισμό απ' ότι στις θεωρητικές έννοιες και κατασκευές.
 - Διαπλέκονται οι ουσιαστικοί και οι διαδικαστικοί κανόνες: Η δικονομία διαμορφώνει το δικαίωμα και όχι το δικαίωμα τη δικονομία. Το δίκαιο διαμορφώνεται μέσα από τη δικονομία.
 - Υπάρχουν δύο ειδών δίκαια: το δίκαιο του common law (από τη νομολογία των βασιλικών δικαστηρίων) και το δίκαιο της equity [επιείκειας] (από τη νομολογία του δικαστηρίου της Καγκελαρίας) που συμπληρώνει και αμβλύνει την αυστηρότητα του κοινού δικαίου. Εξαίρεση: Υπάρχει και κωδικοποιημένο δίκαιο, όπως το ναυτικό και το εμπορικό που πήγασαν από το ρωμαϊκό και το κανονικό δίκαιο.
 - Το common law διαμορφώθηκε με το σκεπτικό να υπάρχει ένα ενιαίο νομικό σύστημα. Συνδέεται με την εξέλιξη της αυλής του βασιλιά, που αρχικά μετακινείτο στο βασίλειο για να δικάσει, ενώ τον 12^ο αιώνα εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Λονδίνο. →

-
- Οι περιοδεύοντες δικαστές όφειλαν να εφαρμόσουν το δίκαιο του Λονδίνου. Έτσι ενοποιήθηκε σιγά σιγά το Δίκαιο. Οι κοινοί κανόνες καταγράφονται σταδιακά στο Yearbook (Χρονικά).
 - Το Σύνταγμα νοείται κυρίως ως σύνολο πολιτικών και ακτιβιστικών αρχών, με τις οποίες μια κοινότητα δέχεται να κυβερνάται, παρά ως περιορισμός της κρατικής εξουσίας. Από το γεγονός αυτό προκύπτει άλλωστε και η φύση του αγγλικού Συντάγματος ως «άγραφου» καθώς και ο ρόλος των «συνθηκών του πολιτεύματος», αφού το Σύνταγμα νοείται πολύ περισσότερο ως πολιτική διαδικασία αυτοκυβέρνησης παρά ως τυπικός-νομικός φραγμός της εξουσίας.
 - Το Σύνταγμα αποτελείται:
 - από νόμους (νομοθεσία του King-in-Parliament). Τέτοιοι είναι η Magna Carta, Bill of Rights [αναρτηθέντα στο eClass] κλ.π. και πιο πρόσφατα The Human Rights Act).
 - νομολογία
 - τις συνθήκες του πολιτεύματος (= έθιμα που δεν μπορούν να επιβληθούν δικαστικά, αλλά τηρούνται υποχρεωτικά).

- Στο ΗΒ η διαδικασία συγκρότησης του εθνικού κράτους δεν έρχεται από πάνω, από ένα κράτος ή από ένα Σύνταγμα, αλλά από την αναγνώριση από τη νομολογία των εθίμων και των φυσικών ελευθεριών (ελευθερία, ασφάλεια, ιδιοκτησία).
- Δηλαδή, η κοινωνία είναι το λογικά πρότερον του κράτους, δημιουργεί το κράτος, που υπάρχει για χάρη της. Οι δικαιοκρατικοί περιορισμοί της κρατικής εξουσίας προϋπάρχουν συνεπώς του κράτους.
- Η απόλυτη εξουσία του μονάρχη άρχισε πολύ γρήγορα να περιορίζεται από την ανερχόμενη δύναμη του Κοινοβουλίου, που αποτελεί τη μετεξέλιξη του φεουδαρχικού Συμβουλίου του Βασιλιά: Οι Χάρτες Magna Carta (1215), Petition of Rights (1628), Habeas Corpus Act (1679), Bill of Rights (1689), προβάλλουν την υπεροχή των νόμων και εθίμων έναντι της εξουσίας του βασιλιά. Ο μονάρχης μετέχει στην παραγωγή του νόμου (:King-in-Parliament), όμως υποχρεούται να τον κυρώνει. Η νομολογία καθιερώνει τον κανόνα ότι ο μονάρχης δεν έχει άλλες εξουσίες από αυτές που προβλέπονται από το κοινοδίκαιο και, σε τελική ανάλυση, από το Κοινοβούλιο. Το τελευταίο γίνεται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η υπέρτατη εξουσία στο κράτος: parliamentary sovereignty = οι νόμοι υπερέχουν έναντι κάθε άλλης πράξης είτε του βασιλιά είτε της διοίκησης είτε της νομολογίας. Αποτέλεσμα είναι η εξουσία του μονάρχη, από απόλυτο προνόμιο να μετατραπεί σταδιακά σε συντεταγμένη αρμοδιότητα.

➤ ΙΣΤΟΡΙΚΑ:

Το 1642 προκαλείται εμφύλιος πόλεμος μεταξύ μονάρχη και Κοινοβουλίου. Αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων είναι ο Cromwell, ο οποίος εγκαθιδρύει το 1649-1660 αβασίλευτο πολίτευμα. Η υπεροχή του Κοινοβουλίου έναντι του μονάρχη ολοκληρώνεται με την Glorious Revolution (1688), όταν το Κοινοβούλιο εξαναγκάζει τον μονάρχη James II σε φυγή και ανακηρύσσει βασίλισσα την κόρη του Mary. Με το Act of Settlement το 1701 το Κοινοβούλιο ορίζει πλέον τους κανόνες διαδοχής.

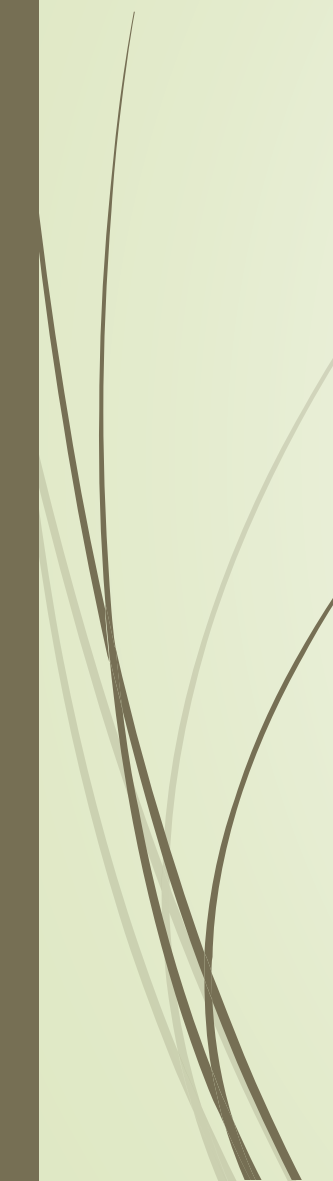
Καθιερώνεται το κράτος δικαίου -rule of law- που σημαίνει ότι οι πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας πρέπει να θεμελιώνονται άμεσα ή έμμεσα στην εξουσία του Κοινοβουλίου.

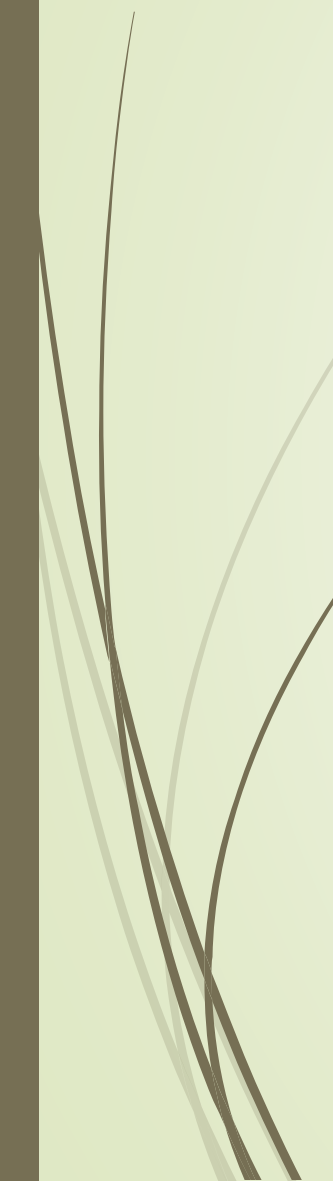
Το αγγλικό μοντέλο πέρασε τον 19° αιώνα από τον δυαδικό στο μονιστικό κοινοβουλευτισμό. Το μοντέλο αυτό διαδόθηκε στην Ευρώπη.

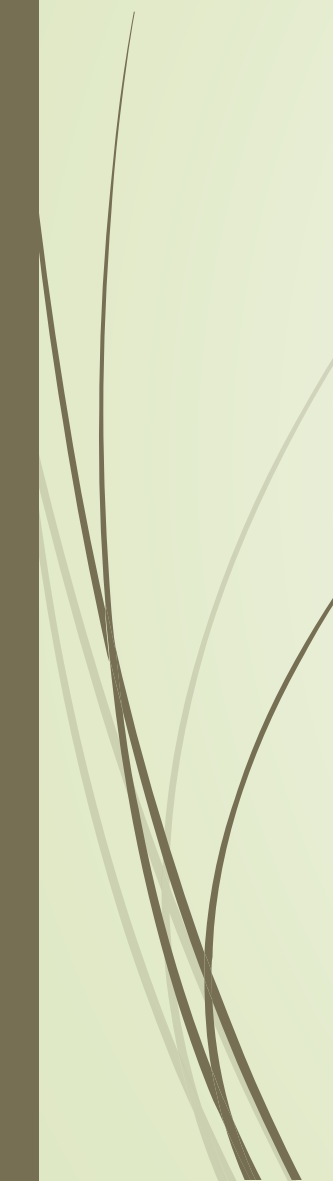
ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ:

- Το αγγλικό δίκαιο και το αγγλικό πολίτευμα επηρέασαν τις νεοϊδρυθείσες ΗΠΑ.
- Έτσι, ούτε και στις ΗΠΑ η έννοια του Συντάγματος συνδέεται με την έννοια του κράτους.

Παραπέμποντας στη σημαντική απόφαση *Marbury v. Madison* (1803), κατά την οποία *«The Constitution's primary purpose is to create and limit national government»*, οι *Redlich et al.* δίνουν τον εξής ορισμό του Συντάγματος (2004): *«The word “constitution” is used in several different senses. At times it describes the basic rules, written and unwritten, which create and control government. Alternatively, “Constitution” may denote a document which contains those rules which provide the framework for government. Both senses of the word apply to the American system. Unlike the British constitution, our Constitution is a written document which delegates and defines governmental power»*.

-
-
- Όπως και στην Αγγλία, βάση της οργάνωσης της κοινωνίας και μοχλός ενσωμάτωσης δεν είναι το κράτος αλλά πρωταρχικά, για τη φιλελεύθερη θεωρία, το δίκαιο και το Σύνταγμα, και σήμερα, για τη ρεπουμπλικανική και κοινοτιστική θεωρία, η κοινότητα.
 - Η έννοια της κοινότητας μπορεί άλλωστε να είναι μικρότερη από τα όρια του κράτους (π.χ. περιφέρειες) αλλά και να τα υπερβαίνουν (έτσι, η οικουμενική κοινότητα όλων των ανθρώπων). Στο πλαίσιο αυτό, το Σύνταγμα και το δίκαιο στοχεύουν κατά πρώτον στην προστασία μειονοτήτων, αρχικά, των αποίκων έναντι του αγγλικού Κοινοβουλίου, σήμερα, των εθνικών και πολιτισμικών μειονοτήτων (!).
 - Οι ιδεολογικές βάσεις του Συντάγματος είναι ο φιλελευθερισμός (Locke), ο ρεπουμπλικανισμός (Glorious Revolution) και ο πουριτανισμός.
 - Το αμερικανικό δίκαιο διαφοροποιήθηκε από το αγγλικό μεταξύ άλλων κατά τούτο: Έχει γραπτό Σύνταγμα και ομοσπονδιακή δομή. Η ομοσπονδιακή δομή σημαίνει ότι υπάρχει ένα ομοσπονδιακό και διάφορα πολιτειακά Συντάγματα και δίκαια.

-
-
- Με τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (1776) οι ΗΠΑ αποκτούν την ανεξαρτησία τους.
 - Αρχικά, υπήρξαν συνομοσπονδία, που ιδρύθηκε το 1781. Λόγοι οικονομικοί και νομισματικοί τους ώθησαν να γίνουν ομοσπονδία με το νέο Σύνταγμα που θεσπίστηκε στη Φιλαδέλφεια.
 - Έτσι, το καλοκαίρι του 1787, 55 αντιπρόσωποι (George Washington,, Benjamin Franklin κ.λπ.) από 13 Πολιτείες συγκεντρώθηκαν στη Φιλαδέλφεια για να θεσπίσουν νέο Σύνταγμα για τις ΗΠΑ, το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 1789.
 - Το Σύνταγμα των ΗΠΑ έκτοτε διατηρεί τυπικά και ουσιαστικά την ισχύ του με λίγες μόνο τροποποιήσεις. Έως το 1791 έχουμε ήδη τα 10 πρώτα Amendments (Τροποποιήσεις) που αποτελούν το Bill of Rights (επόμενες σημαντικές τροποποιήσεις το 1804, 1913, 1951).

-
-
- Η υιοθέτηση του Συντάγματος βασίστηκε στην πεποίθηση ότι το καθεστώς του Άγγλου μονάρχη Γεωργίου ΙΙΙ παραβίασε ελευθερίες και αρχές που το ίδιο αναγνώριζε: η Αμερικανική Επανάσταση προκύπτει ως ένα είδος δικαιώματος αντίστασης. Το γεγονός ότι ο μονάρχης επέβαλε δραστικούς περιορισμούς στην οικονομική ελευθερία των αποικιών (τριγωνικό εμπόριο, τέλη κλπ.) θεωρήθηκε ως παραβίαση θεμελιωδών ελευθεριών τους.
 - Παράλληλα, η θέσπιση του Συντάγματος δεν συνοδεύτηκε από ταξικές ανακατατάξεις στην κοινωνία: Η εξουσία ανήκε ήδη σε μια στιβαρή μεσαία τάξη και σε μια ελίτ ιδιοκτητών και επαγγελματιών.
 - Οι αποικίες είχαν ήδη εμπεδώσει μια μορφή αυτοκυβέρνησης με βασικό στόχο την αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής. Είχαν εξοικειωθεί με τις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου και πίστευαν ότι η ζωή, η ελευθερία και η ιδιοκτησία πρέπει να προστατεύονται μέσω μιας συνέλευσης αντιπροσώπων, που αν δεν ανταποκρίνεται σε αυτό της το καθήκον θα πρέπει να αλλάξει μέσα από νέες εκλογές.

➤ Σχετικώς βλ. ήδη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας του 1776 (υπό Thomas Paine και Thomas Jefferson):

«Όταν κατά την Πορεία των ανθρωπίνων γεγονότων γίνεται απαραίτητο για έναν λαό να λύσει τους πολιτικούς δεσμούς οι οποίοι τον συνδέουν με άλλον και να αναλάβει ανάμεσα στις δυνάμεις της γης την ξεχωριστή και ίση θέση την οποία δικαιούνται από τους Νόμους της Φύσης και τον Θεό της Φύσης, στοιχειώδης σεβασμός προς τη γνώμη της ανθρωπότητας επιβάλλει [στο λαό αυτό] να διακηρύξει τα αίτια που τον ωθούν στον διαχωρισμό.

Δεχόμαστε τις εξής αλήθειες ως αυταπόδεικτες, πως όλοι οι άνθρωποι δημιουργούνται ίσοι, και προικίζονται από τον Δημιουργό τους με συγκεκριμένα απαραβίαστα δικαιώματα, μεταξύ των οποίων είναι το δικαίωμα στη Ζωή, το δικαίωμα στην Ελευθερία και το δικαίωμα στην επιδίωξη της Ευτυχίας,

Πως για να εξασφαλιστούν αυτά τα δικαιώματα, ιδρύονται Κυβερνήσεις μεταξύ των Ανθρώπων, αντλώντας τις εύλογες εξουσίες τους από την συναίνεση των κυβερνημένων.

Πως όποτε μια Μορφή Κυβέρνησης γίνεται καταστροφική για τους σκοπούς αυτούς, είναι Δικαίωμα του Λαού να την αλλάξει ή να την καταργήσει, και να εγκαταστήσει νέα Κυβέρνηση θέτοντας τα θεμέλιά της σε τέτοιες αρχές και οργανώνοντας τις εξουσίες της σε τέτοια μορφή, ώστε να φανεί πιθανότερο να επιφέρει την Ασφάλεια και την Ευτυχία του».

Βασικές ιδέες που διέπουν τον αμερικανικό συνταγματισμό:

- το κοινωνικό συμβόλαιο: επιτάσσει τη λογοδοσία των κυβερνώντων και την υποταγή τους στον νόμο.
- η αντιπροσώπευση : η οποία δεν είναι μόνον άμεση αλλά και έμμεση, για να μην υπάρχει τυραννία της πλειοψηφίας.
- η διάκριση των εξουσιών (= checks and balances), έκφραση της οποίας είναι και ο ομοσπονδισμός. Η διάκριση των εξουσιών στοχεύει στο να αποτρέψει την τυραννία της πλειοψηφίας και τον δεσποτισμό της εκτελεστικής εξουσίας (γι' αυτό δεν υπάρχει μονάρχης αλλά αιρετός Πρόεδρος, ο οποίος μάλιστα μπορεί να κατηγορηθεί από το Κογκρέσο με τη διαδικασία του impeachment).
- republic (= αβασίλευτη δημοκρατία) κάτι πρωτόγνωρο τον 19^ο αιώνα. →

-
- Κογκρέσσο: το διθάλαμο νομοθετικό σώμα των ΗΠΑ, αποτελούμενο από τη Γερουσία (2 γερουσιαστές / Πολιτεία) και τη Βουλή των Αντιπροσώπων (αναλογική κατανομή βάσει του πληθυσμού κάθε Πολιτείας).
 - Self-reliance (αυτοδυναμία): ενώ δεν υπάρχει αριστοκρατία ή ευγενείς, η νοοτροπία είναι ότι υπάρχουν έξυπνοι πολίτες και βλάκες, ικανοί και ανίκανοι, ταλαντούχοι και όχι: η φιλοσοφία είναι συντηρητική και αναγνωρίζει την ανισότητα των ανθρώπων [βασική διαφορά ως προς την κοινωνική πολιτική μεταξύ ΗΠΑ και Ευρώπης η πεποίθηση του self-reliance].

-
- Το πολιτικό σύστημα βασίζεται στη διάκριση των εξουσιών:
 - Ο Πρόεδρος μπορεί να ασκήσει βέτο στο Κογκρέσσο, που μπορεί να το υπερβεί με την πλειοψηφία των 2/3.
 - Ο Πρόεδρος είναι αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων, αλλά ο στρατιωτικός προϋπολογισμός πρέπει να εγκριθεί από το Κογκρέσσο.
 - Ο Πρόεδρος διορίζει τους υπουργούς, αλλά πρέπει να τους εγκρίνει η Γερουσία.
 - Βουλή των Αντιπροσώπων και Γερουσία συμμετέχουν ισότιμα στη νομοθετική διαδικασία, αλλά η Γερουσία κυρώνει τις διεθνείς συμβάσεις (που έχει υπογράψει ο Πρόεδρος) με πλειοψηφία 2/3 καθώς και τον διορισμό των αξιωματούχων.